

Nezdočný život z Nové divočiny

Adam Hošek, FF UP v Olomouci

adam.hosek01@upol.cz

ZBOŘIL, Jonáš. *Nová divočina*. Brno: Host, 2020.

ZBOŘIL, Jonáš. *Flora*. Praha: Paseka, 2024.

Klíčová slova: Jonáš Zbořil, *Nová divočina*, *Flora*, současná česká próza, současná česká poezie

Key words: Jonáš Zbořil, *Nová divočina*, *Flora*, contemporary Czech prose, contemporary Czech poetry

The Resilient Life from the New Wilderness

This article examines Jonáš Zbořil's prose debut *Flora* (2024) with comparison to his poetry collection *Nová divočina* (2020), focusing on the concept of "new wilderness" – a space where nature and urbanism intersect. Both works explore the complexities of life, parenthood, and humanity's relationship with nature, ultimately revealing a profound curiosity and tenderness toward life amidst ecological crises.

Jméno Jonáše Zbořila (*1988), jehož prozaický debut *Flora* se ocitl v letošních nominacích na Magnesii Literu za prózu, není na české literární (a kulturní) mapě zdaleka nové. Zbořil jednak dlouhodobě působí v kulturní publicistice – mimo jiné byl deset let moderátorem pořadu *Liberatura* na Rádiu Wave a nyní vede kulturní rubriku Seznam zpráv – jednak se etabloval jako básník. Debutová sbírka *Podolí* (2013) byla nominovaná na Cenu Jiřího Ortena i Magnesii Literu v kategorii Objev roku, pozornost vzbudila i druhá sbírka *Nová divočina* (2020). Nad touto sbírkou se mimo jiné odehrála jedna z dílčích kapitol širší debaty o (tzv.) environmentální poezii, která právě v době kolem roku 2020 kulminovala, zejména v souvislosti s vydáním výzvy *Přírodní lyrika* Radka Štěpánka a Pavla Zajíce. Adam Borzič *Novou divočinu* označil za „mimořádnou událost, která téma nastoluje radikálně“, s tím, že „pro environmentální poezii budoucnosti to bude klíčová kniha“ (Borzič, 2020), což Ondřej Horák ve své recenzi sice připustil, ale zároveň podotkl, že podle něj „tato módní vlna jistě nebude klíčová v rámci dějin české poezie“ (Horák, 2020). Pro část této debaty bylo ovšem typické, že více pozornosti než vlastnímu textu sbírky věnovala obecným tendencím k environmentální angažovanosti.

Kromě těchto tendencí k básnický koncepčnímu uchopení naléhavě prožívaných témat spojených se životem v měnícím se životním prostředí je třeba *Novou divočinu* vřadit i do jiného – byť úzce souvisejícího – tematického kontextu, k němuž se vřazuje již svým názvem. Termínem „nová divočina“ se přírodní vědy pokoušejí vystihnout typ prostředí, které vzniká „na zkulturněných stanovištích, jež byla předtím po různé dlouhou dobu a s různou intenzitou využívána člověkem. Charakterizují ji zatím raná

sukcesní stadia vegetace“ (Lipský, 2015, s. 12). V nové divočině se spontánní přírodní procesy chápou vlády nad zanedbanou městskou krajinou. Jedná se o prostory málo prestižní, bez jasně vymezených urbanistických funkcí, kde se vedle odpadků, opuštěných budov či komunikací vytváří specifický ekosystém – a specifická, imaginaci vzbuzující atmosféra. Na průzkum těchto přehlížených prostor se v téže době jako Zbořilovy básně vydávají také dvě další výrazné knihy, příznačně heterogenní, kombinující různé přístupy nejen žánrové, ale i disciplinární. Jednak *Nemísta měst*, kde spisovatelka a urbanistka Anna Beata Hábllová (2019) kombinuje povídky s odbornými esey, jednak rozsáhlá kolektivní monografie *Město naruby: Vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy* (Haluzík, 2020), kde se mimo jiné setkávají ekologie, urbanismus, sociální antropologie, filozofie, umění a literatura.

Bez ohledu na některé recenzní hlasy se Zbořilova sbírka zařazuje k těmto počínům i v tom ohledu, že nepředstavuje angažované volání do boje ani ideologický plakát, ale citlivé pozorování nové reality, jehož nedílnou součástí přitom je silná úzkost pozorovatele. Ale také jistá hravost, ba i radost z poznávání „zvláštního organismu se zvláštními pravidly“ (Haluzík, 2020, s. 22). Zároveň je nemístnou redukcí vnímat *Novou divočinu* jen skrze environmentální téma. Klíčovým slovem, na něž se zde upírá pozornost, je *život*. Život jako fascinující, všeprostupující síla, vlastní lidem, oceánu, octomilkám, kamenům i amoniaku. Mnohdy je to přitom síla ambivalentní, svou nezdolností a spojením s cizorodými formami může působit i silně znepokojujícím dojmem.

Základní situaci lyrického subjektu je pozice rodiče, v níž každý projev nového života je „velice nová věc“ (Zbořil, 2020, s. 14). Rodičovství je zároveň tím, co dodává naléhavost pohledu na svět připomínajícímu novou divočinu v globálním měřítku, ale třeba i ve vlastní koupelně: *Rybenky //poslouchají tvé večerní rituály / v jedenáct se šikují před domem / berou i mladé // o půlnoci přebíhají pláň dlažby // schrödingerův hmyz / jsou když ty nejsi [...]* (tamtéž, s. 19). A naopak, obrazivost navyklá na hybridní kombinace přírody a techniky přenáší podobné postupy i na dětskou tělesnost. Vždyť i lidské, tím spíše dětské tělo má v sobě při pohledu z blízka rovněž dávku znepokojující cizosti: *ty spíš / plná hruškových atomů / v břichu titěrný chuchvalec / dalších hruškových atomů* (tamtéž, s. 50) či *pohlédl jsem do nosu jednoho dítěte / a uviděl bezednou černou díru // prosvítaly jí dva rudé vrcholky / a na nich buňky / které chrání spodní buňky / jako poslední hejno tučňáků // začal jsem se té jámy bát [...] // kdyby do té jámy / někomu spadl šroubovák* (tamtéž, s. 22).

Zbořilova novela s prvky hororu a dystopie *Flora* (2024) má s *Novou divočinou* mnoho společného. Zastavíme-li se nejprve u formální a kompoziční stránky, je zřejmé, že i v próze zůstává Zbořil v mnohém básníkem. Textu je vlastní převážně pomalý rytmus a značná úspornost. Nesledujeme ani tak proud navazujících událostí, ale spíše sled pospojovaných detailů. Podobně jako v jeho básnické tvorbě zde vedle sebe stojí obrazy nápadně mimořádné s těmi zcela všedními. To podtrhuje dělení knihy do krátkých celků zpravidla v rozsahu několika málo odstavců. Dělení se přitom jen částečně řídí hranicemi dějových situací. Větší roli tu hraje rytmus obrazů a výrazných, mnohdy

verše připomínajících slovních spojení, která často stojí v závěru těchto kapitolek a silně je pointují.

Především se však *Flora* odehrává právě v takové nové divočině, v oblasti zvané Step. To je fiktivní území bujících skládek a křovisk, chemických nehod a betonových skruží, kde ovoce chutná po naftalinu a kam ze strachu odmítá přijet i záchranka. Zde jednou v noci Adam a Sára, mladý pár, který marně touží po dítěti, náhodou objeví podivnou věc. Celý text začíná popisem toho, co se až později, snad i vlivem očekávání dvojice, která o „věc“ začne pečovat, stane dítětem: *Pak si všimneme, že má tvář. [...] Tělo je malé a křehké. Nevíme, kde končí a kde začíná, co k němu patří a co ne. Nějaké kabely propletené se šlahouny křoví, zamotané jak šňůra od sluchátek. Kus masa, nebo jenom hadr. Zvířecí pach* (Zbořil, 2024, s. 11).

Flora, jak pár svého nalezeného „otesánka“ pojmenuje, je zřejmě jakýmsi ztělesněním o něco pokročilejší formy nové divočiny. Technické a přírodní prvky se v ní jen neprolínají, ale společně vytvářejí i nový, kvalitativně odlišný život. O jeho původu a mechanismech získáváme jen hrubou představu. Bližší pohled na Step ale ukazuje, že jeho rozvinutí v tomto světě působí téměř zákonitě. Vidět tu jsou [...] *kopce suti a zakrslých, hubených stromů. Čím se tu živí? Mízou jim proudí olej, kaučuk a saponát* (tamtéž, s. 44). Děti pronikající do Stepí za zakázaným dobrodružstvím tu experimentují s propojováním zvířat s články baterií. A to jen, tak jako mnohé z toho, co je ve Stepí k vidění, odráží dění ve světě, kde vědci tvoří biologické stroje z žabích buněk, roboty, kteří *ze žabích buněk nechtěli vyrábět žáby* [...] *Dělali něco vlastního. Osvobodili se od toho, být pulcem* (tamtéž, s. 49). Ke spontánnímu vzniku hybridní technicko-přírodní formy života jako by už byl jen krok.

Krise životního prostředí je tu velmi silně přítomná, ale postavy tu v tomto ohledu přímo neprožívají vinu, odpovědnost nebo vztek, spíše melancholické přijetí či rezignaci. Je-li z obrazu Stepí – a toho, co může synekdochicky představovat v celosvětovém měřítku – cítit environmentální žal, pak spíše mezi řádky. Step jako taková je sice děsivá, ale také vzrušující a radostná. Adam, Sára i parta dětí v ní vidí své vlastní území, útočiště před světem, místo k objevování, které může být přitažlivé svou nepředvídatelností. Podobně jako třeba středověký hvozd je však nová divočina přece jen místem, kam soudný člověk nechodí. Kde hrozí nebezpečí. Místo, které zve obrazotvornost k vytváření strašidelných tvorů – nebo nových forem života.

V něm je základním principem zákon o zachování energie. Flora, stejně jako všechno živé, spotřebovává velké množství energie na udržení výrazně nerovnovážného stavu, který život se svými fyziologickými procesy představuje. Flora ovšem tuto energii nezískává prostřednictvím stravy – a zřejmě ani prostřednictvím fotosyntézy –, ale přímo ze svého okolí. Silně ji přitahuje vše živé – a vše živé se zároveň „zajímá“ i o ni. Což vede k tomu, že své blízké bytosti zabíjí, vysává z nich energii. A zároveň je přeměňuje. V kotěti se po delším soužití s Florou objeví *nějaké zamotané věci* (tamtéž, s. 134), kabely a šlahouny se natahují mezi roztékajícími se těly původních pěstounů (či snad rodičů?) Flory. Adam panicky ohledává svou i Sárinu kůži, hledá *cokoli, co na ní nemá být. Výhonky* (tamtéž, s. 145). I v tomto ohledu je tedy Flora

(přiznaným) přepisem Otesánka.¹ Nalezeného dítěte-nedítěte, které svou nenasytností zabíjí své okolí. Nejde ovšem o vadu Flořina charakteru – je vůbec otázka, nakolik v jejím případě můžeme o nějakých charakterových vlastnostech mluvit – ale právě o onu znepokojující sílu života, který vždy využije všech možností, jak lépe zajistit vlastní pokračování. Sílu, kterou Zbořil ohledával už v *Nové divočině*.

V postavě Flory se zpředměňuje i další motiv *Nové divočiny*, totiž napětí pramenící z propisování cizoty a bizarnosti přírody do vnímání dětského těla. Tady je ovšem pohyb opačný. V něčem bytostně cizím a bizarním tu je možné rozeznávat rysy důvěrně známé, lidské. Představovat si, jak Flora půjde do školy, jaká bude její puberta. Pro své adoptivní rodiče je totiž nakonec hlavně bytostí, vůči níž nelze necítit náklonnost, něhu i pocit zodpovědnosti.

V mnoha ohledech se Adam, a především Sára vůči Floře chovají jako kterýkoli rodičovský pár ke svému dítěti. Svým způsobem se tu ve svém počínání podobají skupince neopatrných dětí, které ve Stepí mezi skružemi experimentují se šneky a bateriemi. Až na to, že zatímco děti si do svých her s „novými zvířaty“ projektují dobrodružství vědců a pánů tvorstva, Adam a Sára tu s Florou prožívají něco o poznání intimnějšího. Zda je to ale skutečně v souladu s tím, čím Flora doopravdy je, není vůbec jasné.

Je ovšem nepochybné, že na Adama a Sáru toto podivné rodičovství opravdově působí. Fakt, že se jedná o zcela novou životní formu, pak pouze amplifikuje běžné emoce, jako je úžas z toho, jak nepochopitelně, a přesto spolehlivě dětské tělo se svými pudů funguje, úzkost a bezradnost z role, na kterou člověk není připraven, obavy z budoucnosti, ale i jisté napětí z nevyrovnanosti pečující dvojice. Sára se ke Floře přimyká okamžitě a s velkou silou a intuitivní rozhodností, která na Adama působí iracionálně. Jeho cesta k „hroude“ je klikatější, vede přes nedůvěřivé i citlivé zkoumání a společné prožitky. Nakonec je to ale on, kdo s ní tráví více času, komu Sára říká *S tebou jí to stejně baví víc než se mnou* (tamtéž, s. 137).

Adam je ten, jehož očima celý fikční svět pozorujeme. A jehož emoce nám ve vyprávění – založeném právě na subjektivně zabarvených obrazech a prožitcích – propojují tematické roviny příběhu. Vůči Stepí a přesunu do ní, Floře jako životní formě i jako dítěti, ale i vůči Sáře má Adam poněkud rozporuplný vztah, který je v prvé řadě dán dezorientací v nové situaci. Ilustrativní je jedna z úvodních situací, kdy pár dorazí do chatky zděděné po Adamově babičce. Zatímco Sára věnuje veškerou láskyplnou pozornost podivnému tvorů, Adam brzy vyčerpal jednoduché praktické úkony, kterými mohl přispět a zaměstnat se. *Chvilí se pohybuju po místnosti, jako bych věděl, co mám dělat* (tamtéž, s. 17). Podobná rozpačitá bezradnost provází podstatnou část Adamova pohybu příběhem, ať už se setkává s dalšími a dalšími projevy Flořina nestandardního života, s výzvami rodičovské role, proměnami někdejší zahrádkářské kolonie, iracionálními změnami v chování Sáry nebo s širšími implikacemi pro jeho

¹ Podobně jako u *Nové divočiny* je tu intertextualita obecně velmi výrazný prvek, který se neomezuje jen na Otesánka. Zbořil přitom texty, ze kterých čerpá, nebo které jsou s Florou příbuzné, vtahuje přímo do děje. Plní totiž knihovničku chatky, kde „rodinka“ žije. Vedle Hrubinových pohádek tu najdeme *Solaris* Stanisława Lema, *Den trřidů* nebo knížku *Můj medvěd Flora* Daisy Mrázkové. Zmíněn je také film Stevena Spielberga *E.T. Mimosmšťan*.

chápání světa a přírody: *Hledám všechno, co má vědomí, aniž bych tušil, co to vlastně je. Snažím se rozpomenout na nejmenší zvířata, která znám. Nebo jsem znal. Nebo jsme znali* (tamtéž, s. 58).

Adam se pokouší racionalizovat, hledat vysvětlení na internetu, vrátit se zpět ze Stepí do srozumitelného řádu města, fyzicky i mentálně. Usiluje zahrnout Floru a vše ostatní do svých myšlenkových rámců, vysvětlit ji známými nástroji. A tím z ní – stejně jako z celé nové divočiny – sejmut právě to divoké a ohrožující, vlastně ji „ochočit“. Proti tomu stojí Sára se svým intuitivnějším přístupem: *Zvědavost a zájem o svět není to samý, říká mi pak Sára. – Ty jsi zvědavý, takže si položíš otázku a tím to končí. Já se zajímám tak, že už na otázky nemám čas* (tamtéž, s. 85). Nedá se však říci, že by Adam zastupoval čistě racionální (civilizačně-technickou) stránku a Sára tu emoční (přírodní), jakkoli je paralela s prolínáním těchto rovin ve Stepí i Floře lákavá.

Zcela uspokojivé vědecké vysvětlení od Adama nepřijde, naopak, pochopení, co se skutečně děje mezi Sárou a Florou, přichází mnohem dříve a přesněji ve formě dojmů a pocitů než prostřednictvím racionálních teorií. Už krátce po objevení Flory si Adam pomyslí: *Věc se leskne ve tmě jako ryba vyvržená na souš, naprázdno dýchá, hledá do plic něco svého. Něco v Sáře* (tamtéž, s. 27). Adamova snaha zorientovat se se navíc neodehrává jen v čistě racionální sféře, ale také – především – ve sféře pocitů. Stále si v něm konkurují znepokojení, frustrace a děs na jedné straně s něhou, úžasem a radostí z objevování na straně druhé.

Pozoruhodné je, jak je Adam v celém příběhu pasivní. Matoucí situace znepokojené zkoumá, chvílemi se jím snaží uniknout, ale v zásadě se jím hlavně přizpůsobuje. Pozoruje je, zvyká si na ně, nachází v nich půvab, zabydluje se v nich. Ať už jde o nový denní režim nebo životní prostředí. I z této absence činů pramení pomalé, místy až meditativní tempo vyprávění.

K činu nakonec ale přece jen dojde, a to v momentě, kdy už není možné déle čekat, kdy vítězí pud sebezáchovy. Respektive strach a podobně pudově prožívaná odpovědnost za život Sáry. Adam odtáhne umírající Sáru z Flořina dosahu a Floru vrací zpátky do zarostlého svahu, kde splývá se Stepí. Pár se vrací do svého předchozího života, ale úplný návrat k normálu není možný. Situace se zásadně kvalitativně změnila, patrně nejen v jejich životě, kde po Floře zůstává díra. Step byla dočista zasanována a vybetonována, ale probuzený život zřejmě nemizí. Stejně jako celý text začíná rozpoznáním tváře v nepřehledné zvěsti, tak v závěru přehlíží Adam betonovou pláň: *Mám pocit, že když hodně přimhouřím oči, zahlédnu tvář* (tamtéž, s. 162).

Nicméně úplný závěr nepatří tváři, ale interakci Adama a Sáry: *Sára mi podává ruku. V očích jí zasvítí něco, co znám: – Cos viděl?* (tamtéž, s. 163). Ve Floře totiž nakonec nejde v první řadě o zkoumání proměňující se krajiny ani o nový zlověstný environmentální mýtus, ale především o lidské vnímání a chování v kontextu bujících forem nové divočiny. A stejně jako je vynalézavost a přizpůsobivost života až děsivě nezdolná, může tu být překvapivě nezdolná i lidská zvědavost, dychtivost a něžná náklonnost k životu.

Literatura a prameny

BORZIČ, A. Myslím, že pro environmentální poezii budoucnosti to bude klíčová kniha. *Tvar*, 12, 2020, s. 2.

HÁBLOVÁ, A. B. *Nemísta měst: Opomíjená, pomíjivá a míjená místa měst*. Brno: Host, 2019.

HALUZÍK, R. (ed.). *Město naruby. Vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2018.

HORÁK, O. Jaký bude růst a co tu bude růst. *Lidové noviny*, 33, 2020, s. 18.

LIPSKÝ, Z. Nová divočina v české kulturní krajině I. *Geografické rozhledy*, 19, 2010, s. 12–13.

Jazyková poradna

Obyvatelská jména

Ivana Svobodová, ÚJČ AV v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: obyvatelská jména, odvozování, přípona, opisná pojmenování, změna slo-
votvorného základu

Key words: the names of inhabitants, derivation, suffix, periphrastic expressions, change of
the base of a word

The Names of Inhabitants

Our article deals with the derivation of the names of inhabitants from the names of states and
municipalities.

Při sledování ragbyového utkání na olympijských hrách v loňském roce mezi Fran-
cií a Fidži mě zaujalo, že komentátor i spolukomentátor použili pro obyvatelské jmé-
no odvozeného od názvu státu Fidži tři podoby: *Fidžan*, *Fidžijec*, a dokonce *Fidžista*.
Nahlédla jsem do starší e-mailové korespondence a tam jsem zjistila, že dotazy na
podobu obyvatelských jmen rozhodně nepatří k ojedinělým a že se vztahují jak na
obyvatelská jména utvořená od názvů států, popř. území, tak – a to především – od
názvů obcí. Viz např. (upraveno): *Jsem studentka obchodní akademie a ráda bych se
Vás zeptala na jednu otázku, kterou mám v hlavě již delší dobu, ale ještě nikdo mi na
ni nedokázal odpovědět. Prosím, jak se v češtině nazývá občan (muž), který je obyva-
telem Pobřeží slonoviny?* (Tento dotaz se opakoval několikrát.)

Pokud jde o obyvatelská jména,¹ tedy jména označující příslušnost k státu, ta mo-
hou mít různou podobu. Vynecháme-li jména typu *Čech*, *Francouz*, *Nor*, jež odvozena
nejdou, ale jsou naopak často sama východiskem pro vytvoření názvů státu, ostatní se
tvoří převážně buď příponou *-an* (*Belgičan*, *Etiopan*, *Číňan*, *Kanaďan* atp.), nebo *-ec*
(*Slovinec*, *Japonec*, *Brazilec*, *Filipínek* atp.), výjimečně *-ák* (*Slovák*, *Polák*).

¹ Podrobnější výklad o tvoření obyvatelských jmen nabízí Internetová jazyková příručka (<https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=720>).